

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده الهیات و معارف اسلامی شهید مطهری

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
رشته علوم قرآن و حدیث

موضوع:

پژوهشی درباره مصاحف ابی بن کعب و عبدالله بن مسعود

استاد راهنما:

دکتر محمد علی رضایی کرمانی

استاد مشاور:

دکتر غلامرضا رئیسیان

نگارش:

طاهره بوسید گلانه کندی

تهیستان ۹۱

تعهدنامه

اینجانب طاهره بوسعید کلاته کندی دانشجوی دوره دکتری/کارشناسی ارشد رشته الهیات گرایش علوم قرآن و حدیث دانشکده الهیات شهید مطهری دانشگاه فردوسی مشهد نویسنده رساله/پایان نامه پژوهشی درباره‌ی مصاحب ابی بن کعب و عبدالله بن مسعود تحت راهنمایی آقای دکتر محمدعلی رضایی کرمانی متعهد می‌شوم:

- تحقیقات در این رساله/پایان نامه توسط اینجانب انجام شده است و از صحت و اصالت برخوردار است.
- در استفاده از نتایج پژوهشهای محققان دیگر به مرجع مورد استفاده استناد شده است.
- مطالب مندرج در رساله/پایان نامه تاکنون توسط خود یا فرد دیگری برای دریافت هیچ نوع مدرک یا امتیازی در هیچ جا ارائه نشده است.
- کلیه حقوق معنوی این اثر متعلق به دانشگاه فردوسی مشهد می‌باشد و مقالات مستخرج با نام « دانشگاه فردوسی مشهد » و یا « Ferdowsi University of Mashhad » به چاپ خواهد رسید.
- حقوق معنوی تمام افرادی که در به دست آمدن نتایج اصلی رساله/پایان نامه تأثیرگذار بوده‌اند در مقالات مستخرج از رساله/پایان نامه رعایت شده است.
- در کلیه مراحل انجام این رساله/پایان نامه، در مواردی که از موجود زنده (یا بافتهای آنها) استفاده شده است ضوابط و اصول اخلاقی رعایت شده است.
- در کلیه مراحل انجام این رساله/پایان نامه، در مواردی که به حوزه اطلاعات شخصی افراد دسترسی یافته یا استفاده شده است، اصل رازداری، ضوابط و اصول اخلاق انسانی رعایت شده است.

تاریخ امضای دانشجو

مالکیت نتایج و حق نشر

- کلیه حقوق معنوی این اثر و محصولات آن (مقالات مستخرج، کتاب، برنامه های رایانه‌ای، نرم افزارها و تجهیزات ساخته شده) متعلق به دانشگاه فردوسی مشهد می‌باشد. این مطلب باید به نحو مقتضی در تولیدات علمی مربوطه ذکر شود.
- استفاده از اطلاعات و نتایج موجود در رساله/پایان نامه بدون ذکر مرجع مجاز نمی‌باشد.

بسمه تعالی
مشخصات رساله / پایان نامه تحصیلی دانشجویان
دانشگاه فردوسی مشهد

عنوان رساله / پایان نامه: پژوهشی درباره مصاحف ابی بن کعب و عبدالله بن مسعود		
نام نویسنده: طاهره بوسعید کلاته کندی		
نام استاد(ان): راهنما: دکتر محمدعلی رضای کرمانی		
نام استاد(ان): مشاور: دکتر غلامرضا رئیسیان		
دانشکده: الهیات شهید مطهری	گروه: علوم قرآن و حدیث	رشته تحصیلی: الهیات
تاریخ تصویب: ۱۳۸۸/۱۲/۲۲	تاریخ دفاع: ۱۳۹۱/۴/۲۰	
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد	دکتری	تعداد صفحات: ۲۶۵
<p>چکیده / پایان نامه :</p> <p>پژوهش حاضر، بررسی ویژگی‌ها و نکاتی، منسوب به مصاحب ابی بن کعب و عبدالله بن مسعود است، به گونه‌ای که در پاره‌ای از موارد این مصاحف را متفاوت با مصحف کنونی نشان داده است. از این رو برخی از مستشرقان و حتی مسلمانان بر این مبنا، شبهه تحریف قرآن را مطرح کرده‌اند.</p> <p>در این پژوهش پس از بررسی سیر گزارش‌های حدیثی و تاریخی درباره ویژگی‌هایی که به این دو مصحف نسبت داده شده، روشن گردید که مصاحف صحابه (مصحف ابی بن کعب، عبدالله بن مسعود و...) جنبه شخصی و خصوصی داشته و اختلاف موجود در آن، از نوع تفاوت در نطق و لهجه و همچنین زیادات تفسیری بوده که صحابه آن را جزء قرآن نمی‌دانسته و بر قرآن موجود به عنوان وحی نازل شده بر رسول اکرم (ص) اتفاق نظر داشته‌اند.</p>		
کلید واژه:	امضای استاد راهنما:	
۱. ابی بن کعب		
۲. عبدالله بن مسعود		
۳. مصاحف		
۴. قرائت	تاریخ:	
۵. تحریف		

in the neme of god
Graduate Studies Thesis/ Dissertation Information
Ferdowsi University of Mashhad

Title of thesis: a study about masahif of obey ibn kab and Abdullah ebn masood

Author: Tahereh Boosaeed kalateh kandi
Supervisor (s): Dr. Mohammad Ali rezaei kermani
Advisor(s): Dr. Gholam Reza raeisiyan

Approval Date: 1388/12/22 Defense Date: 1391/4/20

M.A. Ph.D. Number of Pages: 265

Abstract:

This dissertation deals with examination of obey ibn kab and Abd-allah-Ibn Masood's Collection's (Mosahaf) characteristics, it is worth to notice that in some cases above collection are different from present collection (Moshef). On this basis, some orientalist even muslims, have pointed to the corruption of the Quran. In this surey, the examination of traditional and historical reports on the characteristics of these two collections has showed that companions Collections (obey ibn kab, Abd-allah-Ibn Masood's collection) have personal and private aspects, and their differences belong to dialectic ones interpretational excess which do not account as the part of the Quran according to the companions, and they have agreed on the present Quran as revealed to prophet.

Signature of Supervisor:

Date:

Key words:-

- 1-obey ibn kab
- 2-Abd-allah-Masood
- 3-Collections
- 4- reading
- 5-Corruption

شکر و سپاس بی‌کران خداوند را

که توکل بر او همیشه راه‌گشاست

و

تقدیر و تشکر فراوان از اساتید بزرگوار ی که با

صبر و سعه صدر، بی‌وقفه راهنما بوده‌اند.

و

سپاس و قدرانی از همسر و فرزندان عزیزم

که در تمام مراحل، مشوق و همراه بوده‌اند

فهرست مطالب

مقدمه	۱
فصل اول	
درباره ابی بن کعب و مصحف وی	۶
بخش اول:	
۱- شرح حال ابی بن کعب	۷
بخش دوم:	
۲- بررسی گزارش‌های حدیثی و تاریخی درباره ویژگی‌های مصحف ابی بن کعب و دیدگاه‌های قرآنی او	۱۸
۱-۲. درباره مصحف ابی بن کعب	۱۸
۲-۲. برخی ویژگی‌های مصحف ابی بن کعب	۲۲
۱-۲-۲. ثبت دو سوره به نام‌های خلع و حقد در مصحف ابی بن کعب	۲۳
۲-۲-۲. شمارش سوره‌های فیل و قریش در مصحف ابی بن کعب به‌عنوان یک سوره	۳۱
۳-۲-۲. اختلاف تعداد حوامیم در مصحف ابی بن کعب با مصحف کنونی	۳۸
۴-۲-۲. اختلاف قراءات در مصحف ابی بن کعب با مصحف کنونی	۳۹
۱-۴-۲-۲. پیشینه اختلاف قراءات	۴۰
۲-۴-۲-۲. عوامل مؤثر در اختلاف قراءات	۴۲
۳-۴-۲-۲. ملاک‌های تشخیص قراءات صحیح	۴۴
۴-۴-۲-۲. اختلاف قراءات در مصحف ابی بن کعب	۴۴
۵-۴-۲-۲. روایات اختلاف قراءات در مصحف ابی بن کعب	۴۸
۱-۵-۴-۲-۲. اختلاف قراءات با ویژگی‌های لهجه‌ای	۴۸
۲-۵-۴-۲-۲. اختلاف قراءات با کلمات مترادف	۵۱
۳-۵-۴-۲-۲. اختلاف قراءات با اضافات تفسیری	۵۳
۵-۲-۲. اختلاف ترتیب سوره‌ها در مصحف ابی بن کعب با مصحف کنونی	۵۸
۱-۵-۲-۲. دیدگاه‌های مختلف درباره ترتیب سوره‌ها در قرآن	۵۸

- ۲-۲-۵-۱-۱. توقیفی بودن ترتیب سوره‌ها قرآن..... ۵۹
- ۲-۲-۵-۱-۲. اجتهادی بودن ترتیب سوره‌ها در قرآن..... ۶۲
- جمع بین دو دیدگاه توقیفی و اجتهادی..... ۶۴. 2-2-5-1-3
- ۲-۲-۵-۲. مقایسه ترتیب سوره‌ها در مصحف ابی‌بن‌کعب با مصحف کنونی به نقل از ابن‌اشته در کتاب «المصاحف»..... ۶۷
- ۲-۲-۵-۳. مقایسه ترتیب سوره‌ها در مصحف ابی‌بن‌کعب با مصحف کنونی به نقل از ابن‌ندیم در کتاب «الفهرست»..... ۷۱
- ۲-۲-۵-۴. مقایسه ترتیب سوره‌ها در مصحف ابی‌بن‌کعب با مصحف کنونی به نقل از علامه شهرستانی در کتاب «مفاتیح‌الاسرار و مصابیح‌الابرار»..... ۷۵
- ۲-۲-۵-۵. مقایسه ترتیب سوره‌ها در مصحف ابی‌بن‌کعب با مصحف کنونی به نقل از ابن‌اشته، ابن‌ندیم و علامه شهرستانی..... ۷۹
- ۲-۲-۵-۶. مقایسه ترتیب سوره‌ها در مصحف ابی‌بن‌کعب با مصحف‌های دیگر..... ۸۴
- ۲-۲-۶. دیدگاه ابی‌بن‌کعب درباره کم شدن دو آیه از سوره بینه..... ۹۴
- ۲-۲-۷. دیدگاه ابی‌بن‌کعب درباره کم شدن بخشی از آیات سوره احزاب..... ۱۰۱
- ۲-۲-۸. روایت ابی‌بن‌کعب درباره فضیلت قرائت هر یک از سوره‌های قرآن..... ۱۰۷

فصل دوم

- درباره عبدالله بن مسعود و مصحف وی ۱۱۶
- بخش اول:
- ۱- شرح حال عبدالله بن مسعود..... ۱۱۷

بخش دوم:

- ۲- بررسی گزارش‌های حدیثی و تاریخی درباره ویژگی‌های مصحف عبدالله بن مسعود و دیدگاه‌های قرآنی او..... ۱۳۳
- ۲-۱. درباره مصحف عبدالله بن مسعود..... ۱۳۳
- برخی ویژگی‌های مصحف عبدالله بن مسعود..... ۱۳۷. 2-2

- ۱-۲-۲. حذف سوره‌های فاتحة الكتاب و معوذتین از مصحف عبدالله بن مسعود.....۱۳۸
- ۲-۲-۲. ثبت بسم الله الرحمن الرحيم ابتدای سوره براءت در مصحف عبدالله بن مسعود.....۱۴۵
- ۳-۲-۲. اختلاف قراءات در مصحف عبد الله بن مسعود با مصحف کنونی.....۱۴۸
- ۱-۳-۲-۲. اختلاف قراءات با کلمات مترادف.....۱۴۸
- ۲-۳-۲-۲. اختلاف قراءات با ویژگی های لهجه ای.....۱۵۲
- ۳-۳-۲-۲. اختلاف قراءات با اضافات تفسیری.....۱۵۵
- ۴-۲-۲. اختلاف ترتیب سوره‌ها در مصحف عبدالله بن مسعود با مصحف کنونی..۱۶۱
- ۱-۴-۲-۲. مقایسه ترتیب سوره‌ها در مصحف عبدالله بن مسعود با مصحف کنونی
به نقل از ابن‌اشته در کتاب «المصاحف».....۱۶۳
- ۲-۴-۲-۲. مقایسه ترتیب سوره‌ها در مصحف عبدالله بن مسعود با مصحف کنونی به
نقل از ابن‌ندیم در کتاب «الفهرست».....۱۶۷
- ۳-۴-۲-۲. مقایسه ترتیب سوره‌ها در مصحف عبدالله بن مسعود با مصحف کنونی
به نقل از علامه شهرستانی در کتاب «مفاتیح الاسرار و مصابیح الابرار».....۱۷۱
- ۴-۴-۲-۲. مقایسه ترتیب سوره‌ها در مصحف عبدالله بن مسعود با مصحف کنونی
به نقل از ابن‌اشته، ابن‌ندیم و علامه شهرستانی.....۱۷۵
- ۵-۴-۲-۲. مقایسه ترتیب سوره‌ها در مصحف عبدالله بن مسعود با مصحف‌های
دیگر به نقل از علامه شهرستانی و ابن‌واضح.....۱۸۱

فصل سوم

ارزیابی دیدگاه‌های برخی از اخباریان و مستشرقان درباره مصحف‌های ابی‌بن‌کعب و عبدالله بن مسعود ۱۹۰

بخش اول:

۱. ارزیابی دیدگاه‌های برخی از اخباریان در باره اختلاف مصحف‌های ابی‌بن‌کعب و عبدالله بن مسعود با مصحف کنونی.....۱۹۱
- ۱-۱. جریان اخباری‌گری ۱۹۱
- ۲-۱. مبانی فکری اخباریان ۱۹۲

- ۱-۳. مفهوم شناسی تحریف ۱۹۵
۲. دیدگاه سید نعمت‌الله جزایری درباره اختلاف مصحف‌های ابی‌بن‌کعب و عبدالله بن- مسعود با مصحف کنونی ۱۹۷
- ۲-۱. نقد دیدگاه جزایری ۱۹۹
۳. دیدگاه محدث نوری درباره اختلاف مصحف‌های ابی‌بن‌کعب و عبدالله بن مسعود با مصحف کنونی ۲۰۰
- ۳-۱. دیدگاه محدث نوری درباره اختلاف مصحف عبدالله بن مسعود با مصحف کنونی ۲۰۳
- نقد دیدگاه محدث نوری درباره مصحف عبدالله بن مسعود ۲۱۱-2-3
- ۳-۳. دیدگاه محدث نوری درباره اختلاف مصحف ابی‌بن‌کعب با مصحف کنونی ۲۱۷
- ۳-۴. نقد دیدگاه محدث نوری درباره مصحف ابی‌بن‌کعب ۲۲۰
- بخش دوم:

۱. ارزیابی دیدگاه‌های برخی از مستشرقان درباره اختلاف مصحف‌های ابی‌بن‌کعب و عبدالله بن مسعود با مصحف کنونی ۲۲۵
- ۱-۱. اهداف مستشرقان ۲۲۵
- ۱-۱-۱. اهداف علمی ۲۲۶
- ۱-۱-۲. اهداف استعماری و سیاسی ۲۲۶
- ۱-۱-۳. اهداف تبشیری و دینی ۲۲۶
- ۲-۱. مستشرقان و قرآن ۲۲۷
- ۳-۱. تحریف قرآن از دیدگاه نویسندگان دایره‌المعارف قرآن لیدن ۲۲۹
- ۱-۳-۱. ثبت سوره‌های خلع و حقد در مصحف ابی‌بن‌کعب ۲۳۰
- ۱-۳-۲. دیدگاه صحابه درباره حذف آیه رجم از مصحف کنونی ۲۳۲
- ۱-۳-۳. دیدگاه صحابه درباره حذف آیاتی از سوره احزاب از مصحف کنونی ۲۳۳
- ۱-۴. دیدگاه نولدکه (۱۹۳۰-۱۸۳۶م) درباره اختلاف مصحف‌های ابی‌بن‌کعب و عبدالله بن مسعود با مصحف کنونی ۲۳۳
- ۱-۴-۱. دیدگاه نولدکه درباره اختلاف مصحف ابی‌بن‌کعب با مصحف کنونی ۲۳۴

- ۱-۴-۱-۱. ثبت دو سوره به نام‌های خلع و حقد در مصحف ابی‌بن‌کعب ۲۳۴
- ۱-۴-۱-۲. اختلاف ترتیب سوره‌ها در مصحف ابی‌بن‌کعب با مصحف کنونی..... ۲۳۵
- ۱-۴-۱-۳. ثبت سه آیه در مصحف ابی‌بن‌کعب و حذف آن از مصحف کنونی..... ۲۳۶
- ۱-۴-۲. دیدگاه نولدکه درباره اختلاف مصحف عبدالله‌بن‌مسعود با مصحف کنونی..... ۲۳۷
- ۱-۴-۲-۱. حذف سوره‌های فاتحة‌الکتاب و معوذتین از مصحف عبدالله‌بن‌مسعود..... ۲۳۷
- ۱-۴-۲-۲. اختلاف ترتیب سوره‌ها در مصحف عبدالله‌بن‌مسعود با مصحف کنونی... ۲۳۸
- ۱-۵. دیدگاه گلدزیهر (۱۹۲۱-۱۸۵۰م) درباره اختلاف مصحف‌های ابی‌بن‌کعب و عبدالله‌بن‌مسعود با مصحف کنونی..... ۲۳۹
- ۱-۶. دیدگاه رژی بلاشر (۱۹۰۰-۱۹۷۳م) درباره اختلاف مصحف‌های ابی‌بن‌کعب و عبدالله‌بن‌مسعود با مصحف کنونی ۲۴۲
- نتیجه‌گیری ۲۴۹
- فهرست منابع و مأخذ ۲۵۱

پیش‌گفتار

قرآن کریم به عنوان معجزه جاوید و سند حقانیت پیامبر اکرم و هم‌چنین بزرگترین کتاب آسمانی، از عصر نزول تا کنون همواره مورد توجه بسیاری از اندیشمندان و قرآن-پژوهان بوده است، اما برخی از غیر مسلمانان با عنوان مستشرقان و حتی تعدادی از مسلمانان، بر مبنای اعتماد به برخی از روایات و منابع، درباره سلامت قرآن تردید نموده و یکی از مهم‌ترین دلایل آنان، اختلاف مصاحف صحابه (ابی‌بن‌کعب، عبدالله بن مسعود و...) در پاره‌ای موارد با مصحف کنونی است، به‌گونه‌ای که بر این مبنای ویژگی‌ها و نکاتی منسوب به این مصاحف را یادآور شده‌اند.

در مقابل این گروه و برای پاسخ به شبهاتی که از سوی آنان مطرح شده، تلاش‌هایی توسط برخی از دانشمندان و اهل تحقیق، صورت پذیرفته که بیشتر، در بحث قرآنت متمرکز است.

اما ضرورت پژوهشی فراگیرتر، احساس می‌شود تا بتوان با برقراری ارتباط منطقی بین مباحثی همچون اوصاف و احوالات این دو صحابه و ویژگی‌هایی که بیش از سایر مصاحف، به مصحف‌های آنان نسبت داده شده، گام مؤثری جهت آشکار شدن انگیزه و اهداف مدعیان برداشت، لذا پژوهش حاضر در این راستا، پس از پرداختن به شرح حال صحابه، سیر گزارش‌های حدیثی و تاریخی، درباره این مصاحف را بررسی نموده و به آراء بزرگان و اندیشمندان متقدم و متأخر رجوع کرده است.

بنابراین شیوه پژوهش، کتابخانه‌ای و اسنادی بوده و بدین منظور منابع بسیاری از جمله، کتاب‌های خطی و چاپی، مقالات و پژوهش‌های بزرگان علوم قرآنی موجود در دانشگاه‌ها و مراکز مختلف پژوهشی و نرم‌افزارهای مرتبط با موضوع، مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته و در تمام این مراحل راهنمایی‌ها و توصیه‌های ارزنده اساتید بزرگوار، جناب دکتر رضایی کرمانی و جناب دکتر غلامرضا رئیسیان، رهنمون بوده است.

مقدمه

۱. معرفی پژوهش و تبیین موضوع

در طول تاریخ اسلام، قرآن به عنوان کتاب آسمانی و مقدس مسلمانان، همواره مورد توجه دانش‌پژوهان و اندیشمندان بوده است. اما بررسی و تحقیق پیرامون ابعاد مختلف آن، منحصر به مسلمانان نبوده، بلکه گروهی از محققان و متفکران غیر مسلمان، با عنوان خاور-شناس نیز، به منظور شناخت قرآن کریم، با رویکردهای متفاوتی، به آن پرداخته اند.

از آن جا که در تاریخ قرآن کریم، بحث درباره مصاحف صحابه و ویژگی‌های آن، دارای جایگاه مهمی است و در دیدگاه‌های گوناگون از جمله: ترتیب نزول قرآن، توقیفی یا اجتهادی بودن ترتیب سور، جمع و تدوین قرآن و تحریف ناپذیری آن، بسیار موثر و کار ساز است، بایسته است تا درباره این مصاحف و ویژگی‌های آن، بررسی و پژوهش بیشتری انجام پذیرد.

دو مصحف ابی‌بن‌کعب و عبدالله‌بن‌مسعود، از جمله مصاحفی هستند که گزارش‌های گوناگون و متضادی درباره‌ی ویژگی‌های آنها، در آثار روایی و تاریخی مشاهده می‌شود. بنابراین، تعیین انواع گوناگون گزارش‌ها و مستندات و بررسی میزان صحت و درستی آنها در این پژوهش، در اولویت است.

۲. ضرورت و اهداف تحقیق

همان‌گونه که یادآور شدیم، پژوهش درباره دو مصحف ابی‌بن‌کعب و عبدالله‌بن‌مسعود، به ناچار مرتبط با مباحث دیگری در تاریخ قرآن، از جمله: ترتیب نزول، توقیفی یا اجتهادی بودن ترتیب سور، جمع قرآن و تحریف ناپذیری آن است و بدلیل آن که برخی از محققان از جمله اخباریان و مستشرقان، در مباحث یاد شده فقط به دیدگاه‌ها و گزارش‌های خاصی توجه نموده، و به دیدگاه‌های دیگر نمی‌پردازند، پژوهش نسبتاً جامعی در این زمینه، ضرورت دارد.

۳. پرسش‌ها و فرضیه‌های تحقیق

پرسش‌های اساسی این تحقیق را می‌توان چنین بیان نمود:

- ۱- گزارش‌های گوناگون حدیثی و تاریخی درباره مصحف ابی‌بن‌کعب چگونه است، و کدام گزارش به صحت، نزدیک‌تر است؟
- ۲- گزارش‌های گوناگون حدیثی و تاریخی درباره مصحف عبد الله بن مسعود چگونه است و کدام گزارش به صحت، نزدیک‌تر است؟
- ۳- دیدگاه برخی از اخباریان و مستشرقان، درباره این مصاحف چگونه است و چرا فقط به گزارش‌های خاص حدیثی و تاریخی درباره این دو مصحف بسنده شده است؟
در مقابل سه فرضیه مطرح است:

- ۱- بررسی گزارش‌های حدیثی و تاریخی فراوان و متضاد درباره مصحف ابی‌بن‌کعب و چگونگی توجیه آنها، اتهام وجود برخی نسبت‌ها (همچون وجود دو سوره خلع و حقد) و عدم صحت آنها را قوت می‌بخشد.
- ۲- بررسی گزارش‌های حدیثی و تاریخی فراوان و متضاد درباره مصحف عبد الله بن مسعود، خصوصاً اختلاف قرائت و چگونگی توجیه آنها، وجود برخی نسبت‌ها و عدم صحت آنها را قوت می‌بخشد.
- ۳- رویکرد اخباریان و مستشرقان، درباره مصحف‌های ابی‌بن‌کعب و عبد الله بن مسعود، به خاطر توجه به یک‌دسته از گزارش‌ها، صرفاً علمی و با انگیزه تحقیق و بررسی نبوده است، بنا براین، دیدگاه‌های آنان پیرامون قرآن کریم، قابل بررسی است.

۴. پیشینه تحقیق

بیشترین پژوهش‌ها و مطالعات، پیرامون مصاحف صحابه، به اختلاف قرائت در مصاحف، با مصحف کنونی، مرتبط است. پژوهش‌هایی که تا کنون درباره دو مصحف ابی‌بن‌کعب و عبد الله بن مسعود انجام شده، سه پایان‌نامه است که هدف عمده آنها، بررسی

مسئله اختلاف قراآت و روایات تفسیری است و به سایر ویژگی‌هایی که به این مصاحف نسبت داده شده، نپرداخته است. بدین گونه:

۱- عباس قدیری، کارشناسی‌ارشد، علوم قرآن و حدیث، دانشگاه قم، ۱۳۸۱ش، «عبدالله بن مسعود و روایات تفسیری او.»

۲- جواد فرامرزی، کارشناسی‌ارشد، علوم قرآن و حدیث، دانشگاه قم، ۱۳۸۱ش، «ابی‌بن-کعب و روایات قرآنی او.»

۳- سید سعید عزیزنژاد، کارشناسی‌ارشد، علوم قرآن و حدیث، دانشگاه قم، ۱۳۸۱ش، «مروری بر زندگی و شخصیت عبدالله بن مسعود و روایات تفسیری او.»

۵. روش تحقیق و گردآوری اطلاعات

بدلیل آن‌که هدف پژوهش، بررسی گزارش‌های گوناگون حدیثی و تاریخی، پیرامون مصحف‌های ابی‌بن‌کعب و عبدالله بن مسعود و میزان درستی و نادرستی آنهاست، روش انجام آن کتابخانه‌ای و اسنادی، به منظور تبیین، تحلیل، مقایسه و استنتاج از میان کتب، مقالات، پایان‌نامه‌ها، و دیگر آثار مکتوب، بوده است.

۶. ساختار و بدنه تحقیق

این پژوهش در سه فصل سامان یافته است، بدین گونه:

فصل اول: درباره ابی‌بن‌کعب و مصحف وی، که مشتمل بر دو بخش است؛

بخش اول: شرح حال ابی‌بن‌کعب

در این بخش چگونگی اسلام‌آوردن ابی‌بن‌کعب، دیدگاه وی درباره خلافت، بعد از رحلت پیامبر اکرم و هم‌چنین میزان آشنایی و معرفت وی نسبت به قرآن و انس با آن، بررسی شده است و با توجه به ویژگی‌های مثبت شخصیتی ابی‌بن‌کعب در ابعاد گوناگون آن، پذیرش برخی نسبت‌ها درباره وی دشوار است.

بخش دوم: بررسی ویژگی‌ها و نکاتی که به مصحف ابی‌بن‌کعب نسبت داده شده است. در این بخش، آنچه از زیاده و اختلاف با مصحف کنونی، به مصحف وی منسوب است، در قالب هشت ویژگی و دیدگاه، عنوان گردیده و روایات مختلف و همچنین اقوال بزرگان و اندیشمندان، درباره درستی یا نادرستی آنها، بررسی شده است.

فصل دوم: درباره عبدالله بن مسعود و مصحف وی، که در دو بخش، تنظیم شده است.

بخش اول: شرح حال عبدالله بن مسعود؛

در این بخش، چگونگی اسلام آوردن ابن مسعود، دیدگاه وی درباره خلافت، پس از رحلت پیامبر اکرم و همچنین میزان شناخت و معرفت او نسبت به قرآن و انس با آن، بررسی شده و در نتیجه پذیرش برخی دیدگاه‌ها را درباره وی و مصحف او دشوار می‌نماید. **بخش دوم:** بررسی ویژگی‌ها و نکاتی که به مصحف عبدالله بن مسعود نسبت داده شده است.

در این بخش، آنچه از نقصان و زیاده به مصحف وی نسبت داده شده، در قالب چهار ویژگی از منابع مختلف روایی و تاریخی مطرح و درستی و نادرستی آنها مورد نقد و بررسی قرار گرفته و اقوال بزرگان و اندیشمندان، مطرح گردیده است.

فصل سوم: ارزیابی دیدگاه‌های برخی از اخباریان و مستشرقان، در باره مصاحف

ابی‌بن‌کعب و عبدالله بن مسعود. این فصل نیز در دو بخش تنظیم شده است؛

بخش اول: ارزیابی دیدگاه‌های برخی از اخباریان، درباره اختلاف مصحف‌های

ابی‌بن‌کعب و عبدالله بن مسعود با مصحف کنونی است، که دیدگاه دو تن از اخباریان به نام های سید نعمت‌الله جزایری و محدث نوری، مطرح شده و مورد نقد و بررسی قرار گرفته است.

بخش دوم: ارزیابی دیدگاه‌های برخی از مستشرقان درباره اختلاف مصحف‌های ابی-

بن‌کعب و عبدالله بن مسعود با مصحف کنونی است.

در این بخش نیز دیدگاه برخی از مستشرقان در دایرةالمعارف لیدن و نیز آثار برخی از آنان، از جمله نولدکه، گلدزیهر و بلاشر، درباره اختلاف مصاحف ابی بن کعب و عبدالله بن- مسعود با مصحف کنونی و رویکردهای آنان، مطرح و مورد نقد و بررسی قرار گرفته است.

فصل اول

درباره ابی بن کعب و مصحف وی

بخش اول

۱- شرح حال ابی بن کعب (م ۵۲۲ق)

ابی بن کعب بن قیس بن عبید الانصاری الخزرجی، از صحابه مشهور پیامبر اکرم از کاتبان، حافظان، قاریان، مفسران و محدثان بزرگ و یکی از صاحبان مصحفها است. برای ابی بن- کعب دو کنیه یادآور شده اند؛

۱- «ابوالمنذر» که پیامبر اکرم این کنیه را به او داد، هنگامی که از او پرسید: «کدام آیه در نزد تو عظیم ترست؟ او پاسخ داد: "لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ."^۱ پیامبر اکرم به سینه او زد و فرمود: علم بر تو گوارا باد ای ابا منذر.»

۲- «ابوالطفیل» که عمر این کنیه را به او داد.^۲

مادرش، صهیله بنت اسود از قبیله بنی النجار بود. دو فرزند پسر به نامهای: طفیل و محمد و یک فرزند دختر به نام ام عمر داشت.^۳

درباره ویژگیهای ظاهری وی گویند: ابی بن کعب اندامی کوچک داشت و موی سر و صورتش سفید بود؛ منزل، اسباب و لباسش کهنه و فرسوده بود.^۴

آشنایی ابی بن کعب به کتب ادیان دیگر

وی پیش از آن که اسلام بیاورد، از اخبار و دانشمندان یهود به شمار می رفت و به تورات و کتب مذهبی یهودیان احاطه کامل داشت و از بشارت تورات درباره پیامبر خاتم آگاه بود.

همراه مصعب بن عمیر به مدینه

۱- سوره البقره، آیه ۲۵۵: «هیچ معبودی جز خداوند یگانه زنده و پاینده نیست.»

۲- ابونعیم، حلیة الاولیاء، ج ۱ ص ۲۵- ابن عبدالبر، الاستیعاب فی معرفة الاصحاب، ج ۱ ص ۲۵.

۳- ذهبی، الطبقات الحفظ، ج ۱ ص ۱۵.

۴- ابن سعد، الطبقات الكبرى، ج ۳ ص ۴۹۹ - ابن کثیر، البدایه و النهایه فی التاریخ، ج ۵ ص ۲۴۰- ابن حجر، الاصابه فی تمییز الصحابه، ج ۱ ص ۲۴۰.

ابی بن کعب در پیمان عقبه دوم^۵ همراه هفتاد تن از انصار با پیامبر اکرم بیعت کرد.^۶ با پیش و آگاهی کامل اسلام را پذیرفت^۷ و بدین علت، همراه مصعب بن عمیر - نخستین مبلغ اسلام - به یثرب در مدینه وارد شد و مردم را به اسلام دعوت کرد.^۸

در مدینه رسول خدا بین او و طلحة بن عبیدالله و بر اساس روایتی دیگر، بین او و سعید بن زید بن عمرو بن نفیل، پیوند اخوت برقرار نمود.^۹ وی همراه پیامبر اکرم در اکثر جنگ‌ها حضور داشت؛ از جمله: بدر، احد، خندق و...^{۱۰}

وفات ابی بن کعب

درباره تاریخ وفات وی اختلاف نظر است؛ عده‌ای وفات او را در زمان عمر بین سال‌های (۲۰-۲۲ه.ق) می‌دانند.^{۱۱}

-
- ۱- عقبه دوم: گردنه‌ای است در «منا» که در سال دوازدهم بعثت، حدود هفتاد نفر از اهل مدینه با رسول خدا بیعت کردند که او را یاری کنند. چون بیعت دوم مردم مدینه بود، عقبه دوم نام گرفت.
 - ۲- ابن هشام، السیره النبویه، ج ۱ صص ۴۲۹ - ۷۰۳ - ابن عساکر، التاریخ الکبیر، ج ۲ ص ۳۲۲ - ابن کثیر، البدایه و النهایه فی التاریخ، ج ۲ ص ۳۴۰ - ابن حجر، الاصابه فی تمییز الصحابه، ج ۱ ص ۲.
 - ۳- ابن سعد، الطبقات الکبری، ج ۳ ص ۵۹ - ابن عساکر، التاریخ الکبیر، ج ۲ ص ۳۲۲.
 - ۴- زرکلی، الاعلام، ج ۱ ص ۲۸ - احمد خلیل، التشریح الاسلامی، ص ۲۲.
 - ۵- ابن هشام، السیره النبویه، ج ۱ ص ۴۲۹.
 - ۶- ابن سعد، الطبقات الکبری، ج ۳ ص ۵۹ - ابن هشام، السیره النبویه، ج ۲ ص ۳۶۱.
 - ۷- حاکم، المستدرک، ج ۳ صص ۳۰۴-۳۰۵.
- روح بن عباده و هودة بن خلیفه هر دو از عوف از حسن بصری از عتی بن ضمیره روایت می‌کنند که: «به ابی بن کعب گفتم: شما اصحاب پیامبر اکرم چگونه اید؟ ما از راه دور پیش شما می‌رسیم، کار ما را مهم نمی‌گیرید، گویا ما در نظر شما خوار و بی‌مقداریم، ابی بن کعب گفت: به خدا سوگند چنین نیست، اگر تا روز جمعه زنده بمانم، سخنانی خواهم گفت که اهمیت نمی‌دهم زنده بمانم یا مرا بکشند. عتی بن ضمیره می‌گوید: چون این سخن را گفت از خانه‌اش خارج شدم و منتظر روز جمعه ماندم، روز پنج‌شنبه برای انجام کاری بیرون آمدم، تمام کوچه‌های مدینه انباشته از مردم بود، پرسیدم چه شده؟ کسی گفت: ابی بن کعب، سرور مسلمانان در گذشته است.» ←